

Външната политика на ЕС в контекста на кризата в Украйна

Валентин Попов

EU Foreign policy in the context of the crisis in Ukraine: The paper deals with the crisis in Ukraine and its reflection on the EU foreign policy. The conflict in Ukraine is a major problem for the EU and for the European diplomacy. The war from 2014 is a sign that the world geopolitics is changing and in that situation there are many challenges for the European leaders to make the Common foreign policy of the EU more coherent and clear. The paper analyses the positions of many countries - members of the EU.

Key words: EU, Ukraine, foreign policy, crisis, geopolitics

ВЪВЕДЕНИЕ

Политическата криза и събитията в Украйна, които разтърсиха световната политика през 2014 година, по думите на много анализатори се явяват признак за промяна в международната архитектура през 21 век. Според мнението на водещи политолози и изследователи действията на Русия в Украйна категорично свидетелстват за преминаването от един еднополюсен свят, доминиран от Запада и по-специално от САЩ, към един многополюсен свят, където ще се очертаят няколко центъра на силата. Кризата в Украйна, която започна през ноември 2013 година първоначално като вътрешнополитическо събитие, премина към един конфликт с международно значение в началото на 2014 година. В тази геополитическа обстановка се очертаха два основни сблъсъка – между Русия и Запада, доминиран от САЩ и ЕС. Настоящият доклад има за цел да изследва динамиката на конфликта, позицията на ЕС по отношение на кризата в Украйна, да определи ефектите и проблемите, които стоят пред европейските институции и държави по отношение на описаната ситуация.

Историческо развитие на Украйна

Историческата съдба на Украйна винаги е било противоречива и предопределена от нейното геостратегическо положение. През девети век на част от земите на днешна Украйна се появява Киевска Рус, която постепенно се утвърждава като сила. През следващите векове Украйна е разделяна между различни сили, най-вече между Полша и Русия. Падането на Руската империя през 1917 г. довежда до провъзгласяването на Радата (парламента на Киев) на независимостта на Народна република Украйна, която е призната от Германия, Австро-Унгария, а накрая и от болшевишкото правителство.[79] Много скоро обаче Украйна отново губи независимостта си и е разпокъсана. През 30-те години на 20-ти век провежданата от Сталин колективизация довежда до една от най-големите трагедии на века, а именно – „Голодомор“, по време на който загиват няколко милиона души. Съдбата на Украйна по време на Втората световна война също се характеризира с противоречие между различни групи. От едната страна са националистично настроените украинци, които подкрепят Нацистка Германия и се надяват за създаване на независима държава, а от друга страна са поддръжниците на СССР.[2] След края на Втората световна война ролята на Украйна бързо се променя и страната се индустриализира, като се развиват редица сектори на промишлеността. През 1954 година Никита Хрущов присъединява Крим към територията на УССР. След разпадането на СССР и обявяването на независимостта на Украйна президент на възникналата украинска държава става Леонид Кравчук, но тази независимост е съпроводена с много икономически затруднения. През 1994 година в Будапеща Великобритания, САЩ и Русия се задължават да гарантират суверенитета на

⁷⁹ Колектив под ред. Лакост Ив Геополитически речник на света, издателство „Труд“, 2005г.

Украйна, а тя от своя страна се отказва от ядрените оръжия, които се намират на нейна територия.⁸⁰ През 2004 година в Украйна се провеждат президентски избори, на които първоначално е избран Виктор Янукович, който е поддържан от Москва. Става ясно обаче, че изборите са фалшифицирани и в страната избухват масови протести, които довеждат на власт Виктор Ющенко. През 2010 година обаче Янукович все пак поема управлението и се задържа начело на Украйна до началото на 2014г. В края на 2013 година в страната се разразяват недоволства, които са породени от факта, че президентът Янукович отказва да подпише Споразумението за асоцииране с ЕС. Сред причините за отказа стояха на първо място икономически съображения, но масовото впечатление беше, че Янукович се е поддал на натиска от страна на Москва и Путин. Не по-малко важен е и фактът, че Украйна дълго време желаше да получи конкретна дата за пълноправно членство – нещо, което ЕС не можеше да обещае.[81] Силите на реда използват груба сила за потушаване на протестите, която довежда и до човешки жертви и до отстраняване на президента. В отговор Русия окупира Крим през март 2014 година и започват военни действия в населените предимно с етнически руснаци източни райони на страната. Конфликтът се очертава като изключително кървав, макар че по-късно през годината беше подписано примирие, което обаче е редовно нарушавано.⁸²

Историята на Украйна винаги е била белязана от противоречието между Изток и Запад, което се забелязва дори чисто териториално между западните и източните региони на страната. Известният американски политолог Збигнев Бжежински пише в своята популярна книга „Голямата шахматна дъска“, че бъдещето на международните отношения през 21 век в голямата си част ще се предопредели от избора на Украйна – дали тя ще стане част от Запада или ще предпочете съюз с Русия.[83] До голяма степен коренът на настоящия конфликт се крие в намерението на руския президент Владимир Путин да създаде една международна организация „Евразийски съюз“, която да бъде аналог на ЕС. Украйна се явява ключова за руския геополитически проект поради своето географско разположение, размери и население, а и като транзитна територия за руския газ. Становището на Бжежински е, че ако Украйна премине на страната Запада, то Русия няма да може да претендира да бъде евразийска сила[5].

Външната политика на ЕС по отношение на конфликта в Украйна

Според чл.21, ал.1 от Договора за Европейския съюз във външната си дейност Съюзът се ръководи от основните цели за неговото съществуване, а именно „демократията, правовата държава, универсалността и неделимостта на правата на човека и на основните свободи, зачитането на човешкото достойнство, принципите на равенство и солидарност и зачитането на принципите на Устава на Организацията на обединените нации и на международното право.“ Според чл.21, ал.2 от ДЕС „Съюзът определя и провежда общи политики и действия и допринася за осигуряването на висока степен на сътрудничество във всички области на международните отношения, с цел: а) опазване на своите ценности и основни интереси, на своята сигурност, независимост и цялост.“⁸⁴ Пак според първичното законодателство на ЕС Съюзът развива привилегирани отношения със съседните си страни с цел гарантиране на демокрацията, правата на човека и икономическото развитие. През 2009 година беше лансирана нова инициатива на ЕС към държавите

⁸⁰ Как би изглеждала кризата, ако Украйна беше запазила ядрения си арсенал:http://www.dnevnik.bg/sviat/2014/03/12/2259391_kak_bi_izglejdala_krizata_ako_ukraina_beshe_zapazila/

⁸¹ Катранджиев В. Външна политика на ЕС, Военно издателство, 2011г.

⁸² Примирието в Източна Украйна бе нарушено: <http://www.vesti.bg/temi-v-razvitie/tema-ukrajina/primiriето-v-iztochna-ukrajina-be-narusheno-6021758>

⁸³ Бжежински З. Голямата шахматна дъска, издателство Обсидиан, 1997г.

⁸⁴ Договор за Европейския съюз с измененията от Лисабон – 2010г.

от бившия СССР, която беше наречена „Източно партньорство“, като водещите държави членки в тази програма бяха Швеция и Полша. Според руските политици и експерти тази политика на ЕС навлиза в сферата на влияние на Москва, като се изтъква аргументът, че водещите държави членки по тази инициатива имат редица исторически търкания и съперничества с Русия.⁸⁵ Успехът на тази европейска политика е противоречив, защото някои държави като Армения отказаха да подпишат Споразумение за асоцииране с ЕС. Де факто единствено Молдова, Грузия, а впоследствие и Украйна стигнаха до сключване на договор.⁸⁶ Общото мнение на редица експерти е, че с „Източното партньорство“ ЕС пое един ангажимент към страните от постсъветското пространство без да е ясно дали той може да бъде изпълнен и който беше разтълкуван от Русия като един враждебен акт. Голямо влияние върху значението и резултата на „Източно партньорство“ оказа и финансова-икономическата криза, която разтърси ЕС през периода след 2009 година и която допълнително отклони вниманието на европейските политици и институции от този регион. Най-големият проблем пред инициативата е, че ЕС не пожела да се ангажира по-конкретно с определени икономически и политически мерки, които да гарантират благоденствието на страните партньори.

По отношение на събитията в Украйна ЕС беше твърдо решен още от началото да защити своите ценности, което е негова първостепенна задача. От самото си създаване през 50-те години на 20-ти век целта на европейските общности е била да гарантират просперитет чрез мир и демокрация на един континент, който толкова време е бил раздиран от военни конфликти. В началото на протестите срещу президента Янукович много от европейските лидери подкрепиха протестиращите, защото виждаха в лицето на бившия украински президент един ретрограден лидер, който спира Украйна по европейския ѝ път. Свалянето на Янукович даде доза оптимизъм за подобряване на евро-украинските отношения, но действията на Русия, която не желаше да допусне Украйна да се присъедини към западната сфера на влияние, усложниха обстановката и създадоха реални предпоставки за война. Реакцията на Европейския съюз беше т.н. „първа фаза на санкциите“, която включваше ограничения за граждани на Русия. След анексирането на Крим от страна на Москва през март 2014 г. последва нов пакет от санкции, известен като „втора фаза“, който включваше допълнително замразяване на активи и забрана за пътуване на 21 високоставени руски лица.⁸⁷ Напрежението се засили и в Източна Украйна, където в района на Донбас след референдум през май бяха създадени Донецка и Луганска народна република, чиято цел беше обявяване на независимост от Украйна и присъединяване към Русия. За разлика от случая в Крим, когато украинската армия не предприе никакви активни военни действия, украинските военни задействаха пълномасщабна военна интервенция в Източна Украйна. ЕС и САЩ упрекнаха Москва, че разпалва конфликта и че подпомага сепаратистите с военна техника и войски. Последва „трета фаза на санкциите“, която обхващаше капиталовия сектор и достъпа на руските банки до европейските капиталови пазари.⁸⁸ Като цяло обаче всеобщото мнение беше, че ЕС от самото начало подхожда прекалено предпазливо със санкциите. Това се обяснява с няколко основни фактора:

⁸⁵ Геополитическите уши на „Източно партньорство“ : <http://bulgarian.ruvr.ru/2009/12/08/2948623/>

⁸⁶ Какво представлява споразумението за асоцииране с ЕС:http://www.dnevnik.bg/evropa/novini_ot_es/2014/06/28/2332671_kakvo_predstavliava_sporazumenieto_za_asociirane_s_es/

⁸⁷ ЕС и САЩ налагат нови санкции на Русия в понеделник: http://news.ibox.bg/material/id_1803524784

⁸⁸ "Уолстрийт джърнъл": Руската банка ВТБ е в новия списък със санкции на ЕС:http://www.dnevnik.bg/evropa/2014/07/29/2352213_uolstriit_djurnul_ruskata_bank_a_vtb_e_v_novija_spi_suk/

1. Енергийната зависимост на Европа от Русия. Много от европейските страни разчитат на руските енергийни доставки и евентуални санкции срещу Москва, които ще доведат до контрасанкции, биха се отразили крайно негативно върху техните икономики. Сред евентуално най-засегнатите страни би била и България, която получава 100% от доставките си на газ от Русия.

2. Икономическите отношения с Русия. Русия е един от най-големите търговски партньори на Европейския съюз особено по отношение на сектори като селското стопанство. Санкциите срещу Русия до голяма степен се отразяват зле на икономиките на много европейски страни, които имат сериозни външнотърговски отношения с Москва.

3. Културните различия между държавите членки. Държави като Гърция, Кипър и България имат подчертано близки културни връзки с Русия и голяма част от обществото в тези страни вижда в Русия една „братска“ страна. Тези чувства сред населението на някои европейски държави се използват много успешно от представителите на крайнодесния политическия сектор, които виждат в ситуацията около Украйна, геополитически заговор от страна на Запада срещу Русия и Православието.⁸⁹ Трябва да се спомене, че събитията в Украйна съвпаднаха с изборите за Европейски парламент, които бяха белязани от възход на крайнодесните и евроскептични партии в ЕС, много от които смятат Москва за защитник на традиционните ценности и съюзник в борбата срещу установения либерален ред в Европа.

В процеса на налагане на санкции не липсват и противоречия между различните страни. Причините за това, както стана ясно, се коренят между различната степен на икономическа, политическа и културна обвързаност на държавите членки с Русия. Към края на юни 2014 година се обособиха две групи страни от ЕС - на привърженици и на критици на европейските санкции.⁹⁰ Начело на страните, които подкрепят санкциите срещу Москва, стои Германия, въпреки че тя е силно зависима и от руските ресурси, и от руските пазари. В тази група се нареждат още Великобритания, Швеция, Дания, Полша, Румъния и балтийските държави, като особено силно се отличава позицията на германския канцлер Ангела Меркел. Внимателен поглед върху отношенията и противоречията на тези държави с Русия може да даде ясен поглед върху тяхната позиция. Великобритания, в своята геополитическа ориентация, винаги се е противопоставяла на всякакъв възможен опит на континентална сила да се превърне във водещ фактор в Европа. Нейното съперничество с Русия, освен от гледна точка на историческото развитие след Втората световна война и на евроатлантическите ангажименти на Лондон, може да се разглежда и в светлината на класическото геополитическо противопоставяне между „морски“ и „сухопътни“ империи, според което Великобритания олицетворява първият вид, а Русия – вторият. Дълбоките отношения на Великобритания със САЩ също могат да бъдат обяснение за позицията на Лондон. Както е известно, САЩ имат много по-остра позиция спрямо руските действия в Украйна, отколкото страните от Европейския съюз. Поддръжката за санкциите на държави като Швеция и Дания може да се обясни също с инструментариума на геополитиката и историята. Швеция винаги е била традиционен съперник на Русия в Северно-балтийския регион и се е придържала към политика, която да не води до излишна конфронтация с Кремъл, но също така и да гарантира сигурността ѝ. Красноречив пример за съперничеството между Швеция и Русия е информацията за вероятен инцидент с руска подводница, която по информация на шведските власти, е била засечена в

⁸⁹Тимъти Снайдер: Крайнодесните партии са инструментът на Русия за разрушаване на ЕС:http://www.dnevnik.bg/sviat/2014/06/05/2315989_timuti_snaider_krainodesnite_partii_sa_instrumentut_n
⁹⁰ ЕС остава дълбоко разделен за санкциите срещу Русия:<http://www.vesti.bg/sviat/evropa/es-ostava-dylboko-razdelen-za-sankciiite-sreshtu-rusiiia-6018041>

Балтийско море.⁹¹ По отношение на Прибалтийските републики можем да кажем, че техните страхове от политиката на Русия обуславят и тяхната крайна позиция. Ситуацията им се усложнява и от рускоезичното население, което живее в тези държави и което има потенциала да създаде вътрешнополитическа нестабилност в интерес на Русия. Полша също има своите най-вече исторически мотиви да заема позиция против руските интереси. Варшава притежава обособени интереси в Западна Украйна, а Русия се явява съперник на полските политически амбиции. Доказателство за това е твърдата позиция на полския външен министър Радослав Сикорски и на полския премиер Доналд Туск, който по-късно през годината бе избран за председател на Европейския съвет. Позицията на Румъния е продиктувана от две основни съображения – целостта и сигурността на Молдова, която според румънската доктрина се явява „втора румънска държава“ и която има проблеми с Русия по отношение на Приднестровието, както и опасения от евентуален руски натиск по северните и североизточни граници на Румъния, както и в Черноморския басейн. Особен интерес представлява позицията на Франция, която въпреки че поддържаше суверенитета и териториалната цялост на Украйна, имаше сключен договор с Кремъл за доставка на военни кораби. Становището на Франция по време на кризата беше, че Париж, макар и поддръжник на Украйна, желае да се прави разграничение между икономическите сделки и политиката, но реакцията на другите европейски държави и на САЩ показа, че такова разделение не може да съществува. Впоследствие Франция отмени доставката на корабите, въпреки разочарованието на Москва.⁹²

Другият лагер от държави, които са противници на санкциите, е оглавяван от Италия. Позицията на Италия се корени в желанието на Рим за уреждане на конфликта в Украйна по дипломатичен път, като не се използват инструментите на принудата и заплахата. Също така върху италианската позиция по въпроса оказва влияние и икономическата обвързаност на Италия с Русия. В лагера, който е насочен против санкциите срещу Кремъл, са още Австрия, Испания, Кипър, Гърция, Словакия, Унгария и България. Основните опасения на тази група от страни е, че санкциите биха нанесли тежки щети на техните икономики. Разбира се, причините имат своите особености в различните държави. Така например в Испания, Гърция и Кипър водещите страхове са свързани с ефекта на санкциите върху туризма, руските инвестиции и пазара на недвижими имоти, който до голяма степен е зависим от руските граждани. Унгарската позиция е много интересна, защото тя се вписва в цялостната проруска и евроскептична политика на унгарския премиер Виктор Орбан. Както е добре известно, Унгария разчита на руските инвестиции и най-вече на проекта за изграждане на нови два реактора в АЕЦ „Пакш“.⁹³ Позицията на Австрия крие своите основания в развитието на страната след Втората световна война, когато е сключен „Договор за вечен неутралитет“ от 1955г. По отношение на българското виждане бихме могли да откروим няколко момента. В началото на украинската криза българският външен министър Кристиан Вигенин съсредоточи усилията си върху защита на правата на българите в Украйна и акцентира многократно върху мирното уреждане на конфликта. Българското правителство апелира за повече дипломация и по-малко твърда сила в разрешаването на въпроса, както и за отчитане на интересите на всички страни. Това беше продиктувано на първо място от силната икономическа зависимост на България от руските енергийни доставки, историческите отношения на България с Русия и

⁹¹ Швеция издирва подводница, използвала аварийната честота на

Русия: http://www.dnevnik.bg/sviat/2014/10/19/2402915_shvecia_izdirva_podvodnica_izpolzvala_avariinata/

⁹² Франция няма да достави на Русия военния кораб

"Мистрал": http://www.dnevnik.bg/sviat/2014/09/03/2373985_franciia_niama_da_dostavi_na_rusiia_voenniia_korab/

⁹³ **Николов Д.** Русия и Унгария подписаха за АЕЦ Пакш: http://www.standartnews.com/biznes-biznes/rusiya_i_ungariya_podpisaha_za_aets_paksh-221653.html

бъдещето на проекта „Южен поток“, който до голяма степен е зависим именно от геополитическите стремежи на Москва.

Ако трябва да направим някакъв обобщен анализ на поведението на Върховния представител по външната политика и политиката за сигурност на Съюза Катрин Аштън, то можем да кажем, че тя до голяма степен подцени ситуацията и не можа да вземе най-бързото и адекватно решение, което да е в съзвучие както с интересите на ЕС, така и с интересите на отделните страни членки. Пред новия комисар по въпросите на външната политика Федерика Могерини, спрямо която имаше голяма съпротива от страна на държавите от Източна Европа заради проруската си насоченост, стоят редица належащи въпроси, но най-големият проблем пред европейската външна политика е фактът, че ефектът от нейните решения има различно отражение спрямо отделните членки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Конфликтът в Украйна размести пластовете на световната политика и се явява едно предизвикателство пред страните от НАТО и ЕС. Най-мрачните прогнози предвиждат завръщане на „Студената война“ под нова форма и период на силно напрежение между Изтока и Запада. В рамките на тези международни предизвикателства ЕС се нуждае от ясна, целенасочена и кохерентна външна политика, която да отчита както интересите на Съюза като цяло, така и интересите на отделните държави членки. На първо място основната стратегическа цел на Съюза трябва да бъде преодоляване на енергийната зависимост от страна на Москва. Втората цел на европейската външна политика трябва да бъде в посока дългосрочни инвестиции и създаване на демократични институции в държавите от постсъветското пространство и Западните Балкани, анализирайки и отчитайки всички последици и интереси. Третата сериозна цел на европейската външна политика трябва да бъде насочена в посока на по-засиленото военно сътрудничество между държавите членки, дори това да не доведе до създаване на единна европейска армия. По отношение на всички тези политики България трябва да се стреми да бъде активен член на Общността като не само изпълнява, но и участва във формирането на европейските политики, отчитайки своите собствени интереси и отношения с Русия.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Катранджиев В. Външна политика на ЕС, Военно издателство, 2011г.
- [2] Бжежински З. Голямата шахматна дъска, издателство Обсидиан, 1997г.
- [3] Колектив под ред. Лакост Ив Геополитически речник на света, издателство „Труд“, 2005г.
- [4] Договор за Европейския съюз с измененията от Лисабон – 2010г.
- [5] Как би изглеждала кризата, ако Украйна беше запазила ядрения си арсенал: http://www.dnevnik.bg/sviat/2014/03/12/2259391_kak_bi_izglejdala_krizata_ako_ukraina_beshe_zapazila/
- [6] Примирieto в Източна Украйна бе нарушено: <http://www.vesti.bg/temi-v-razvitiie/tema-ukrajna/primirieto-v-iztochna-ukrajna-be-narusheno-6021758>
- [7] Геополитическите уши на „Източно партньорство“: <http://bulgarian.ruvr.ru/2009/12/08/2948623/>
- [8] Какво представлява споразумението за асоцииране с ЕС: http://www.dnevnik.bg/evropa/novini_ot_es/2014/06/28/2332671_kakvo_predstavliava_sporazumenieto_za_asociirane_s_es/
- [9] ЕС и САЩ налагат нови санкции на Русия в понеделник: http://news.ibox.bg/material/id_1803524784

[10] Уолстрийт джърнъл": Руската банка ВТБ е в новия списък със санкции на ЕС:http://www.dnevnik.bg/evropa/2014/07/29/2352213_uolstriit_djurnul_ruskata_bank_a_vt_b_e_v_noviia_spisuk/

[11]Тимъти Снайдер: Крайнодесните партии са инструментът на Русия за разрушаване на ЕС:http://www.dnevnik.bg/sviat/2014/06/05/2315989_timuti_snaider_krainodesnite_partii_sa_instrumentut_na/

[12]ЕС остава дълбоко разделен за санкциите срещу Русия:<http://www.vesti.bg/sviat/evropa/es-ostava-dylboko-razdelen-za-sankciite-sreshtu-rusiiia-6018041>

[13]Николов Д. Русия и Унгария подписаха за АЕЦ Пакш:http://www.standartnews.com/biznesbiznes/rusiya_i_ungariya_podpisaha_za_aets_paksh-221653.html

[14]Швеция издирва подводница, използвала аварийната честота на Русия:http://www.dnevnik.bg/sviat/2014/10/19/2402915_shveciia_izdirva_podvodnica_izp_olzvala_avariinata/

[15]Франция няма да достави на Русия военния кораб "Мистрал":http://www.dnevnik.bg/sviat/2014/09/03/2373985_franciia_niama_da_dostavi_na_rusiia_voenniia_korab/

За контакти:

Докторант Валентин Попов, Катедра "Европеистика и международни отношения", Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 0885/ 639-400, e-mail: valentin123@mail.bg

Докладът е рецензиран.